

AKP, MİLLİYETÇİLİK VE DIŞ POLİTİKA: BİR MİLLİYETÇİLİK DOKTRİNİ OLARAK *STRATEJİK DERİNLİK*

Cenk SARAÇOĞLU*

ÖZET

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalar oldukça hacimli bir literatür oluşturmasına rağmen bu partinin nasıl bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğu yeterince tartışılmış değildir. Bu makale AKP'nin milliyetçilik anlayışının düşünsel dayanaklarını ve sembolik/söylemsel bileşenlerini dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında yazdığı *Stratejik Derinlik* isimli kitap üzerinden değerlendirmeye çalışacak. *Stratejik Derinlik*'te dile getirilen dış politika anlayışı AKP'deki siyasi kadroların daha çok propaganda düzeyinde dile getirdikleri milliyetçi pozisyonu bir doktrin olarak içermektedir. Bu bakımdan AKP'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) milliyetçi anlayışını Türkiye'deki ideolojiler alanında nereye yerleştirmek gerektiği ve bu milliyetçiliğin Türkiye'deki hegemonya mücadelesi açısından ne anlama geldiği konusunda *Stratejik Derinlik* önemli ipuçları sunmaktadır. Stratejik Derinlik'teki tezlerin ve söylemin bugün "dış politika" alanında hakim referans noktası olması aynı zamanda AKP'nin İslami muhafazakar milliyetçiliğinin resmi ideoloji haline dönüşmekte olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, AKP, Dış politika, Stratejik derinlik, Ahmet Davutoğlu.

AKP (JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY), NATIONALISM AND FOREIGN POLICY: *STRATEGIC DEPTH* AS A DOCTRINE OF NATIONALISM

ABSTRACT

Over the past ten year the academic researches and publications pertaining to the AKP (Justice and Development Party) power in Turkey has culminated into an immensely rich literature, but the main tenets of the nationalist character of this party have not drawn an adequate academic and intellectual attention for various reasons. In an attempt to contribute to this relatively unexhausted discussion, this article will seek to unravel and evaluate the ideational foundations and symbolic components of the AKP's nationalist position through a close analysis of *Stratejik Derinlik (Strategic Depth)*, a supposedly theory-oriented book

written in 2001 by the current Turkish foreign minister Ahmet Davutoğlu. This article argues that at the very crux of the foreign policy outlook sketched out in *Stratejik Derinlik* is a systematic nationalist doctrine that has been rather haphazardly represented and propagated by the AKP officials. In this respect, *Stratejik Derinlik* can be treated as a fertile point of departure for investigating the ideological roots of AKP's nationalism and the role this nationalism plays in the ongoing struggles for political hegemony in Turkey. The fact that the thesis and discourses deployed in the *Stratejik Derinlik* have functioned in the last ten years as a prominent point of reference for the official foreign policy approach in Turkey also testifies to a dramatic transformation of the Turkish state's official ideology along the lines of the AKP's Islamic conservative nationalism.

Keywords: Nationalism, Justice and Development Party, Foreign policy, Strategic depth, Ahmet Davutoğlu.

Giriş

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin iktidarda olduğu dönem boyunca, bu parti üzerine üretilen akademik kitaplar ya da makaleler sayısal anlamda devasa bir külliyat oluşturacak boyuta erişti. Özellikle AKP'nin dış politikasına yönelik son dönemde yazılan yerli ve yabancı akademik makale sayısının bugüne kadar Türkiye dış politikasının başka konuları için yazılan toplam makale sayısına neredeyse yaklaştığı söylenebilir. Öte yandan böylesine büyük bir yığın teşkil eden literatür içerisinde AKP dış politikası ile milliyetçilik ilişkisine en iyi ihtimalle pek az değinilmiş olması dikkat çekici olmakla birlikte aslında şaşırtıcı değildir. Zira dış politika alanının dışında da bu parti ile ilgili yapılan genel çözümlere bakıldığında da onun "milliyetçiliğinin" ya ihmal edildiğini ya da hepten yok sayıldığını görüyoruz. Bu durumun genel olarak Türkiye'de milliyetçilik, Kemalizm ve AKP arasındaki ilişkiye dair bazı yanıltıcı kanaatlerden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin akademik literatürde ve politik değerlendirmelerde Türkiye'de milliyetçiliğin ve ulusal kimlik inşasının tek mümkün biçiminin "Türklüğün" merkezde olduğu Kemalist resmi ideolojinin içinden çıkabileceği kanaatine sahip olduğunda Kemalizmi tasfiye etmekte olduğu iddia edilen AKP'nin de esasen milliyetçi bir karakter taşıyabileceği pek düşünülmez. Bu yaklaşıma göre milliyetçilik, Kemalizmle zorunlu bir ilişki içerisinde ve böylelikle de AKP'nin dışında, hatta, onun tarafından altı oyulmakta olduğu düşünülen bir ideoloji olarak karşısında konumlandırılır. Bununla ilişkili olacak biçimde Türkiye'de milliyetçiliğin sadece "Kürt meselesindeki tutuma" göre derecelendirilmesine yönelik baskın eğilimin varlığında da Kürt meselesinde asimilasyoncu çizginin temsilcisi olan Kemalizmden farklı olarak reformcu

bir siyasi söyleme sahip olan AKP ile milliyetçilik ideolojisi birbirlerinden ayrı ve hatta karşıt bir pozisyona yerleştirilir (örn. Aktay, 2010: 63). Hâlbuki AKP döneminde geleneksel Kemalist politikalarından farklı olarak kimi dönemlerde öne çıkan Kürt kimliğinin varlığını kabul etme eğilimleri AKP'nin birazdan temel özelliklerine değineceğimiz kendi milliyetçi anlayışıyla karşıtlık değil bilakis bütünleyici bir ilişki içerisinde (Saraçoğlu, 2011; Taşpınar, 2012: 129).

AKP'nin milliyetçi karakterini görmezden gelme durumunu besleyen eğilimlerden birisi de İslamcılık ile milliyetçiliği birbirleriyle mutlak anlamda uzlaşmaz iki ayrı pozisyon olarak görmek noktasında açığa çıkar. Özellikle uluslararası medya ve akademik üretimde görülen bir eğilim olarak AKP'nin İslamcı köklerini ve referanslarını bu partinin ideolojisinin merkezine yerleştirerek yine ancak etnisite temelinde ortaya çıkabilecek bir ideoloji olarak düşünülen milliyetçiliği bu partiye dışsallaştırma düşüncesi bir hayli yaygındır (Criss, 2010: 15). Farklı ve hatta karşıt politik pozisyonların, örneğin liberallerin ve Kemalistlerin, paylaşabileceği AKP ile milliyetçilik arasında bir dışsallık görmeye yönelik bu eğilim AKP'nin dış politikasının aynı zamanda bu partinin milliyetçi pozisyonunun bir görünümü ve aynı zamanda yeniden üretim alanı olduğu gerçeğini de gözden kaçırmak durumunda kalır. Yani AKP döneminde dış politikanın milliyetçilikle ilişkisini çözümlenmek isteyen bir çalışma her şeyden önce bu partinin milliyetçi karakterini teslim etmek ve bu milliyetçiliğin temel ideolojik dayanaklarını ortaya koymak durumundadır.

Bu açıdan öncelikle, AKP'nin Türkiye sağının geleneksel akımlarıyla ilişkisi bağlamında nasıl bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğuna dair daha önce de ortaya konulan bazı tespitleri yinelemek gerekiyor.¹ Milliyetçilik dünyaya belirli bir zihinsel yapılanma içerisinden bakmayı ve aynı zamanda kitleleri belirli bir şekilde hissetmeye, konumlanmaya ve eylemeye çağırması (interpellate) açısından bir ideolojidir. Belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların bütünleşik bir siyasi birim olarak "millet" ya da "ulus" olarak tasavvuru, bu milletin, içerisindeki tüm bireyler için bağlayıcı kendine ait bazı tarihsel ve güncel çıkarlarının olduğu fikri ve bu her türlü bireysel veya grup temelli çıkarlardan üstün ve kutsal addedilen milli çıkarları korumakla yükümlü egemen bir siyasi otoritenin (ki bu çoğunlukla devlete tekabül eder) olması gerektiği iddiası bütün milliyetçilik biçimlerinin çekirdek öğelerini teşkil eder (Guibernau, 1996: 85-97). (Milliyetçilik literatüründe "modernist" ekol olarak anılan anlayışın temsilcisi konumundaki neredeyse bütün çalışmalarda bu üç öğe ortak olarak vurgulanmaktadır). Öte yandan "millet" kategorisinin hangi ortaklıklar temelinde inşa edildiği, milli çıkar nosyonunun nasıl tanımlandığına bağlı olarak milliyetçilik tarihsel ve uzamsal olara farklı biçimlerde kendini gösterebilir. Bu haliyle

aynı ülke içerisinde birbirlerini sadece besleyen değil birbirleriyle hegemonya mücadelesi veren milliyetçilik biçimleri ortaya çıkabilir (Poulton, 1999). Nihayetinde “millet” ve “milli çıkar” kategorilerinin nasıl içeriklendirileceği bir siyasal sürecin ürünüdür.

AKP'nin resmi metinlerine ve liderlik kadrosunun siyasal söylemine bakıldığında milliyetçiliğin bahsettiğimiz çekirdek unsurlarının sahiplenildiğini fakat bunlara uzun bir süre devletin resmi ideolojisini teşkil etmiş olan Kemalist milliyetçilikten farklı bir içerik kazandırılmaya çalışıldığı görülecektir. Buna göre Kemalizmin çeşitli biçimlerinden ve daha çok MHP'nin temsil ettiği anlayıştan farklı olarak AKP milliyetçiliğinde “millet” kavramının “ortak” İslami kültürel öğeler ve Osmanlı geçmişi temelinde kurulduğunu, “Türklük” ile özdeşleştirilen “ulus” tasavvurunun resmi söylemdeki ağırlığının Osmanlı geçmişini karakterize eden Sünni İslam lehine çarpıcı bir şekilde azaldığını görüyoruz. Böyle bir millet tanımıyla uyumlu olacak şekilde milliyetçiliğin diğer bir çekirdek ögesi olan tarihsel milli çıkar ise “milletin” şahlanış dönemini temsil ettiği düşünülen Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal kudretine yeniden erişmek olarak tarif edilmekte ve son dönemlerde dolaşıma sokulan “büyük Türkiye” hedefi idealleştirilmiş bir Osmanlı dönemine yapılan göndermelerle biçimlendirilmeye çalışılmaktadır.

Her ne kadar bu milliyetçilik anlayışı AKP dönemi öncesinde ideolojiler alanında büyük ağırlığa sahip Kemalist milliyetçiliğe karşı bir hegemonya mücadelesi yürütüyor ve bu açıdan özellikle devletin resmi söyleminde kimi köklü değişiklikleri tetikliyor olsa da yaslandığı kurgu, başvurduğu söylemler ve öne sürdüğü iddialar ilk kez AKP tarafından icat edilmiş değildir. Böyle bir milliyetçilik anlayışı Türk sağının diğer iki beslenme kaynağını ya da “hallerini” teşkil eden ve bugüne kadar kendisini çeşitli biçimleriyle göstermiş İslamcılık ve muhafazakârlık ile ilişkili bir şekilde kurulur (Bora, 1998). Zira milletin başat olarak Sünni İslam'a ait ortak kültürel değerler üzerine bina edilmesi ve ortak tarihsel miras olarak Osmanlı'nın işaret edilmesi İslamcılığın ve muhafazakârlığın AKP milliyetçiliğinin söylemsel içeriğini belirlediğini göstermektedir. Bu haliyle böyle bir milliyetçilik anlayışını İslami-muhafazakâr milliyetçilik olarak tanımlamak hem onun Kemalist milliyetçilikten farkını hem de Türkiye sağının içerisindeki diğer ideolojik unsurlarla irtibatını nitelemek açısından ön açıcı olabilir.

İslami muhafazakâr milliyetçiliğin Türkiye sağının rezervuarında hâlihazırda bulunan pek çok söylemsel/sembolik öğeyi birbirleriyle bütünleştirerek sunduğu millet anlayışı bugün sadece bir toplumsal hegemonya kurmakta kullanılan siyasal/ajitatif bir araç değil, aynı zamanda devletin yeni resmi ideolojisini biçimlendirmekte başvurulan bir referans noktası haline gelmektedir. Bir partinin değil devletin, siyasal bir hareketin değil “milletin” bütünüdür.

temsil edildiği, siyaset üstü bir alan olarak tasavvur edilen dış politika ile bu İslami muhafazakâr milliyetçiliğin ilişkisini tartışmak da bu açıdan önemlidir. Zira dış politika sadece kendine mahsus kodları ve kuralları olan bir diplomatik ilişkiler alanı değil aynı zamanda bir ülkede hakim kılınmaya çalışılan “milli kimliğin” sınırlarının belirlendiği ve bir “dışarısının” işaretlenmesi temelinde bu kimliğin belirli bir içerikle doldurulduğu bir toplumsal süreci de içerir (Campbell, 1992; Dijkink, 1996). Bu açıdan dış politikaya, uluslararası ilişkiler literatürünün hakim yaklaşımlarında olduğu gibi (Nye, 1999) sadece önceden belirlenmiş, kendinden menkul milli çıkarların ve ulusal kimliğin yansıdığı ya da realize olduğu bir alan olarak bakmak eksik olmakla kalmayacak, bu kimlikleri ve çıkarları verili kabul etmesi bakımından bir tür “metodolojik milliyetçiliğin” zaaflarını da taşıyacaktır (Wimmer ve Schiller, 2002). Türk dış politikası çözümlerinde ve tarih yazımında da ana akımı bu “ulusal çıkar” ve “milli kimlik” nosyonlarını verili olarak alan yaklaşımlar oluşturmaktadır. Bir taraftan da son dönemlerde ulusal kimliğin ve çıkarın ve bunları bütünleyen ulusal güvenlik anlayışının bir toplumsal inşa sürecinin ürünü olduğunu kabul eden bahsettiğimiz ana akım metodolojik milliyetçiliğe alternatif teşkil edebilecek kimi yaklaşımların ortaya konduğu doğrudur (Bozdağlıoğlu, 2003; Bilgin, 2009). Öte yandan bunlar eleştireliliğini, “inşa edilmiş kimliklerin” nasıl, hangi toplumsal/yapısal süreçlerle bağlantılı olarak biçimlendiğini, bu süreçlerin içerisine dahil olan toplumsal aktörleri çözümlene noktasına kadar taşımaya yeltenmezler (Yanık, 2011: 81). Böylelikle de bu bahsedilen “inşa” sürecinin aslında özünü teşkil eden güç/iktidar ve sınıf ilişkileri ve toplumsal hegemonya arayışı analiz dışı bırakılmış olur (Yalvaç, 2012).

Bu makale Türkiye’deki hakim dış politika söylemini Türkiye’de “milletin” ve onun tarihsel hedeflerinin/çıkarlarının söylemsel olarak inşa edildiği bir alan olarak görmektedir (Alpkaya, 2002). Bugün Türkiye’deki iktidar bloğunun dış politika hakkında “konuşurken” İslami muhafazakar milliyetçiliğin söylemsel kalıplarına başvurması AKP’nin milliyetçi anlayışının devletleştiği bir uğrağı işaret etmektedir. Yani, İslami muhafazakar milliyetçiliğin, partiler adına değil devlet adına konuşulan ve hareket edilen dış politikada hakim referans noktası olması onun aynı zamanda resmi ideolojiye dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu makale yukarıda bahsettiğimiz literatürdeki sınırlılıkların farkındalığıyla AKP’nin bir toplumsal hegemonya mücadelesinin ana aktörlerinden biri olduğu gerçeğini göz ardı etmeden Türkiye’nin dış politika söyleminde İslami muhafazakar milliyetçiliğin nasıl üretildiğini, somutlandığını ve bir resmi ideoloji olarak inşa edilmeye çalışıldığını göstermeye çalışacak. Bu sayede bahsettiğimiz milliyetçilik anlayışının temel söylemsel/sembolik

dayanakları çözümlenecek ve bunların temelinde AKP'nin Türkiye'deki yeni hegemonik toplum projesinin temel özellikleri ortaya konacak.

Böyle bir çözümlenme yapılırken AKP döneminde hayata geçirilen dış politika pratikleri yanında dış politika gündemlerinin toplum önünde birer siyasi performans malzemesi haline getirildiği durumlardan yola çıkılabilir; buradaki “malzeme” bahsettiğimiz İslami muhafazakar milliyetçiliğin temel öğelerine dair zengin veriler sunmaktadır. Bu makale ise böyle bir yoldan ilerlemektense AKP dönemi milliyetçiliğinin temel kodlarını başta bugünkü Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabı olmak üzere Türk dış politikası ile ilgili üretilen ve Davutoğlu'nun kitabındaki düşünceler temelinde yazılmış bazı akademik yayınlar ve araştırma raporlarının içerisinde arayacaktır. Bu noktada özellikle *Stratejik Derinlik* kitabı pek çok özelliğiyle bu makalenin amacı açısından kritik bir önem arz etmektedir. Davutoğlu'nun 2009 yılında dışişleri bakanı olmadan önce de, daha AKP'nin ilk iktidar dönemlerinden itibaren başbakanlık danışmanı olarak bu partinin dış politika anlayışının ve söyleminin arkasındaki isim olma rolünü üstlendiği genel kabul görmüş bir gerçektir. AKP henüz iktidara gelmeden önce, 2001 yılında yayınlanan *Stratejik Derinlik* isimli kitabın Davutoğlu'nun, daha sonra AKP kadrolarınca da seslendirilecek olan dış politika söylemini ve tezlerini bir tür “doktrin” olarak içerdiği de pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir (Kirişçi, 2009: 36-7; Fotiou ve Triantaphyllou, 2010: 106; Çandar, 2009: 5; Aras ve Görener, 2010: 81).² Gerçekten de bu kitabın kapsamlı bir incelemesi *Stratejik Derinlik'in* AKP liderliğince çeşitli dış politika gündemlerinde dolaşıma sokulan ve bugün hem kamuoyunda hem de akademik dünyada kimilerince “Yeni Osmanlılık” diye adlandırılan pek çok iddia, söylem ve sembolü birbiriyle ilişkili bir bütün içerisinde barındırdığını gösterecektir. Bu makale açınsansa Ahmet Davutoğlu'nun bu kitabı AKP kadrolarının siyasi pratiğinde ve söyleminde popülist bir retorik olarak izlerine rastlanabilecek İslami muhafazakar milliyetçiliğin, belirli bir dünya görüşü etrafında ve bir mantıksal örgü içerisinde kurulduğu bir metin olma özelliğini taşımaktadır. Bu haliyle de bu metnin analizi gerek güncel dış politika alanında gerekse de iç siyasette AKP'nin kullandığı milliyetçi retoriğin nasıl bir toplum vizyonunun içinden çıktığını ve bu vizyonun Türkiye'nin ideolojik haritasındaki yerini görmemiz açısından önem arz etmektedir. Davutoğlu'nun dış politika anlayışıyla uyumlu son dönemlerde üretilen kimi akademik metin ve araştırmalar da bu milliyetçiliği daha da temellendirmeleri ve onun yeniden üretimine katkıda bulunmaları açısından önemli bir rol üstlenirler.

Bunları söylerken AKP'nin dış politika açılımlarının mimari olarak kabul edilen Davutoğlu'nun aynı zamanda genel olarak İslami muhafazakâr milliyetçiliğin de yaratıcısı

olduğu iddia edilmiyor elbette. Bu milliyetçilik Türkiye sağının tarihsel pek çok iddia ve motifinden beslenmesi açısından onun farklı geleneklerinin ve anlayışlarının ortak ürünüdür. Üstelik bugün yeni Osmanlıcılık olarak adlandırılan dünya ve Türkiye görüşünün henüz AKP iktidarda değilken Türkiye sağının pek çok unsurunu buluşturan bir söylem alanı yarattığı da doğrudur (Yavuz, 1998; Şen, 2010). Hatta Türkiye sağının dışında kalan merkez siyasi aktörler bile kimi zaman bu eğilimi paylaşabilmiştir. Örneğin 2000’li yılların başında o zamanlar Demokratik Sol Parti’nin (DSP) Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem o güne kadarki izlenen dış politikada ortak Osmanlı geçmişinin ihmal edildiğinden yakınabilmiştir (Danforth, 2008: 93; Fotiou ve Triantaphyllou, 2010: 105). Diğer yandan bazı dış politika yazılarında olduğu gibi (Meral ve Paris, 2010: 78), bu perspektifin AKP öncesindeki kimi görünümüne bakarak, onu önceki arayışların bir devamı, ideolojik içeriği olmayan salt rasyonel düşüncenin/hesapların uzantısı olarak görme yanlısına düşülmemelidir. Davutoğlu’nun kitabı, aslen sağ geleneğin içinden çıkma bu milliyetçilik anlayışını bir dış politika perspektifinin merkezine yerleştirmesi ve onu Soğuk Savaş sonrası dünya koşullarında siyasi bir hat öneren doktriner bir metin haline getirmesi açısından önemlidir. Bu kitaptaki milliyetçilik anlayışının AKP iktidarı döneminde *devletin* dış politika söyleminin oluşturulmasında baskın bir referans kaynağı olduğu düşünüldüğünde Stratejik Derinlik’in İslami muhafazakâr milliyetçiliğin bir resmi ideoloji haline getirilmesine, ya da devletleşmesine yönelik hegemonya mücadelesini anlamak açısından kritik bir önemde olduğu söylenebilir. Tam bir devamlılıktan bahsetmek, Davutoğlu’nun söyleminin bugün sürmekte olan hegemonya mücadeleleri bağlamındaki özgül anlamını gözden kaçırmak anlamına gelir.

Dış Politika ve Millet İnşası

Bütün milliyetçilik biçimlerinin mutlaka bir millet/ulus kurgusuna yaslandığı ve bu milletin nasıl tanımlanacağına bir siyasi mücadele meselesi olduğunu ifade etmiştik. İslami muhafazakar milliyetçiliğin “millet” kategorisini nasıl içeriklendirdiğini anlamamız açısından Davutoğlu’nun tezleri ve bu tezler doğrultusunda üretilen kimi dış politika metinleri önemli ipuçları sunmaktadır. “Millet” kategorisi belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların kimi hayali veya gerçek ortaklıkları temelinde inşa edilir; ve hangi ortaklıkların bu amaçla devreye sokulacağı her toplumun içinde bulunduğu siyasi mücadelelerin yapısına ve dengesine göre değişebilir. Özellikle Arap İsyanları sonrasındaki siyasi süreçte benimsenen dış politika anlayışına ve AKP’nin Kürt politikasını temellendirmede kullanılan siyasi söyleme bakıldığında İslami muhafazakâr milliyetçiliğin millet anlayışının en temel ortaklık unsurunu teşkil eden şey Anadolu coğrafyasında yaşayanların ortak Osmanlı geçmişi ve bu

geçmişin baskın kültürel ögesi olan Sünni Müslümanlıktır. Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabında da bu ortak Osmanlı mirası Türkiye toplumunun en "sahici" ve değişmez kimliği, onun özü olarak telakki edilmektedir. (Davutoğlu, 2001: 41). Bu öz Türkiye toplumunu diğer milletlerden ayıran, onu tarih sahnesinde istisna haline getiren, "sıradanlıktan" kurtaran potansiyel bir güçtür (s. 81; 93-96). *Stratejik Derinlik* bu öz temelinde Türkiye'nin yeniden tasvir edilmesi gerektiğini düşünmektedir (s. 6). Her ne kadar cumhuriyet tarihi boyunca bu "öz" siyasi iktidarlar ve elitler tarafından ihmal edilse veya bastırılmaya çalışılsa da (s. 54) stratejik olarak değerlendirilmeyi bekleyen bir cevher olarak "derindeki" varlığını korumaktadır.

Bu haliyle ortak Osmanlı mazisi dış politika başta olmak üzere herhangi bir siyasi yönelimin doğruluğunun değişmez ölçütünü teşkil eder; bu mirasla uyumlu her siyaset toplumun özünü yansıttığı için doğal ve böylelikle de doğru, uyumsuz olanlar ise bu özün tarihsel gerekliliğiyle uyumsuz olduğu için yapay ve hatalıdır. Davutoğlu'nun bu özcü/kültüralist yaklaşımı bu tarihsel mirasın ve bilincin insan iradesini de aşacak şekilde tarihe yeniden ağırlığını koyduğunu ima ettiği yerde doruğa ulaşır. Bu noktada artık tarihsel mirasla uyumlu dış politikanın doğruluğu ve yanlışlığı değildir söz konusu olan; doğal ve bastırılmış olan herhangi bir tartışmaya mahal vermeyecek şekilde "stratejik zihniyet" olarak kendiliğinden sürükleyici bir özne halinde geri gelmiştir.

Bu durum önemli güç parametrelerinden olan tarih unsurunun kendi ağırlığını hissettirmesinden başka bir şey değildir. Osmanlı Devleti'nin yedi yüzyıllık birikiminin varisi olarak görülen Türkiye, yakın kara havzasındaki insan unsuru için hâlâ siyasi bir merkez olarak görülmektedir. Yakın kara havzasındaki Osmanlı bakiyesi bu unsurların Türkiye'yi onları buldukları yerde koruyacak bir güç, ya da muhtemel bir tasfiye hareketi karşısında sığınılacak nihai bir melce olarak görmesi, Türkiye'yi tarih parametresinin yönlendirdiği yeni bölgesel misyonlarla karşı karşıya bırakmaktadır. *Bu, tarihin belli dönemlerle sınırlı iradeleri aşarak günlük politikaya ağırlığını koymasından başka bir şey değildir.* (Vurgu bana ait).

Davutoğlu'na göre stratejik zihniyetin ve böylelikle de "doğal" ve doğru dış politika yönelimlerinin tarihsel miras tarafından belirlenmişliği sadece Türkiye'ye mahsus değildir. Türkiye'ye özgü olan bu mirasın Osmanlı'daki kökleridir (hatta uzantılarıdır demek daha doğru olur, zira Davutoğlu'nun bu öze Osmanlı'yı da belirleyen bir aşkınlık atfettiği yerler de vardır); Rusya'daki stratejik zihniyet, örneğin, rejim ister sosyalist (Davutoğlu'nun deyimiyle ateist!) ister Çarlık olsun Ortodoks bir öz taşır. Aynı mantık Hitler faşizminin yayılmacı mantığını da aslında bu tarihsel belirlenimin doğal bir sonucu saymaya kadar gider. Tüm bu yayılmacı eğilimler milletlerin kendi tarihsel miraslarının belirleyiciliğindeki

değiştirilmesi mümkün olmayan “jeokültürel ve jeopolitik hatlarıyla” hukuki sınırları arasındaki uyumsuzluklarından kaynaklanan bir dinamizmin ürünüdür (s. 20-21). Aynı dinamizm kuşkusuz kendi havzası (yani tarihsel olarak belirlenmiş doğal etkinlik alanı) ile hukuki sınırları arasında açık bir çelişki bulunan Türkiye için de geçerlidir. Bu noktada tarihi ve dünya siyasetini, onun içindeki savaşları ve katliamları, dizginlenemez tarihsel özlerini/bilinçlerini açığa vuran milletler savaşının dekoru olarak kavramaya sadece bir mantıksal adım kalmıştır.

Mesela Alman stratejik zihniyeti, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’nun kökenleri 9. yüzyıla kadar giden tarihi serüveni ile modern ulus devletinin felsefi temellerinin tarihi gerçeklik alanı buluşarak ideolojik bir altyapı kazandığı 19. yüzyıla kadar uzanan bir tarih bilincinin eseridir... Hegel’in Alman bilincinin tarihî kökenlerini ortaya koyduğu tarih yorumu ile Hitler’in III. Reich kavramı arasındaki paralellik böylesi bir stratejik zihniyet sürekliliğinin ürünüdür. Aynı şekilde Ortodoks Rus Çarlığı ile ateist Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin stratejik öncelikleri arasındaki paralellik ve süreklilik toplumların stratejik zihniyetlerinin tarih ve coğrafya gibi sabit veriler tarafından ne ölçüde belirlenmekte olduğunun bir göstergesidir... Kendi tarihimizden misal vermek gerekirse, Söğüt civarında göçer Türkmenlerin oluşturduğu küçük bir beylikten başlayarak zamanla antik yerel medeniyet havzalarının tümüne yayılan ve insanlık tarihinin en renkli, sinkretik ve karmaşık siyasi yapılarından biri haline dönüşen Osmanlı Devleti’ni kuran ana unsur da böylesi bir stratejik zihniyetin altyapısını dokuyan zaman ve mekan bilincidir... Geçmiş kuşatan kadim kavramı da, geleceği belirleyeceği iddiasını taşıyan Devlet-i Ebed Müddet kavramı da bu stratejik zihniyetin muhtevasını dokuyan bir tarih ve kimlik bilincini yansıtmaktadır (s. 30).

Her ülke veya toplumun kendi tarihsel mirasıyla uyumlu sabit bir stratejik zihniyete sahip olması demek aynı zamanda dünya siyasetinde bazı “tabii müttefik” veya düşmanlara sahip olmak demektir. Milliyetçi ideolojilerin milli kimlik oluşumunda bir ezeli düşman veya rakip millet nosyonunun işlevi düşünüldüğünde *Stratejik Derinlik*’in bu yönüyle de İslami muhafazakâr milliyetçiliğin üretimine ve yeniden üretimine katkıda bulunduğu söylenebilir. Örneğin Davutoğlu’na göre geçmişte Osmanlı hakimiyetinde olan ve bugün Müslümanların çoğunlukta olduğu iki ülke olarak Bosna ve Arnavutluk tabii müttefikler iken Fener Patrikhanesi aracılığıyla Türkiye’nin içindeki Rum azınlığı kullanmaya çalışan Yunanistan, ve Balkanlar–Kafkaslar çemberinde Ortodoks-Slav etkinliği kurmaya çalışan Rusya kaçınılmaz birer rakip olarak karşı cephede yer alırlar (s. 123).

Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik*’te vurguladığı milletin ortak kimliği olarak Osmanlı mazisi sadece doğru bir dış politika stratejisinin değil aynı zamanda ideal bir toplum tasarımının referans noktasını teşkil eder. Davutoğlu’na göre ortak Osmanlı mazisiyle uyumlu bir dış politikanın hayata geçirilebilmesi için aynı zamanda bunu sahiplenen ve bir bütün olarak kendi bünyesinde yansıtan bir topluma, “insan unsuruna” ihtiyaç vardır (s. 36). Her ne

kadar toplumun özünü bu ortak geçmiş teşkil etse de cumhuriyet tarihi boyunca daha çok Avrupa'yla entegre olmaya dayalı politikaların takip edilmesi ülkenin jeokültürel çevresine, yani ait olduğu asıl medeniyete yabancılaşmasına, benlik bölünmesine neden olmuştur (s. 59; s.83). Bu çelişki Türkiye'nin bu tarihsel mirastan kaynaklı potansiyel gücünü hayata geçirmede bir engel teşkil ettiğinden ötürü siyasi iktidarın (devletin) böyle bir çelişkiyi ortadan kaldıracak politikaları hayata geçirmesi, yani "toplumsal aidiyet hissini güçlü bir tarihi ve sosyo-kültürel temele oturtulması" stratejik derinlik olarak ifade edilen dış politika stratejisinin içindeki uzanımıdır (s. 96). Bu durumda devletin de "milli çıkarları" gerçekleştirmek adına buna göre bir hegemonya aracı olarak işlemesi gereklidir. Zira Davutoğlu'na göre "milletin derinliğine ulaşamamış ve o derinlikte ortak değer sisteminden kaynaklanan bir ruh bütünlüğü sağlayamamış bir devletin derinliği kaba güç haline dönüşmekten başka bir sonuç doğurmaz" (s. 37) Davutoğlu'nun sıklıkla başvurduğu "rasyonel bir stratejik planlama" (s. 11) gibi tabirlerin de göstereceği gibi bu stratejinin toplumu siyaset eliyle kültürel/psikolojik bir dönüşüme uğratma yöntemini içermesi aslında tam da Fethi Açıkel'in bahsettiği "hizaya getirici" muhafazakâr toplumsal mühendislik arayışına karşılık gelmektedir (Açıkel, 2012: 16). İslami muhafazakâr milliyetçiliğin söyleminde temel referans kaynağı olan Osmanlı kimliği ezeli ve ebedi bir özü teşkil ettiğinden bu toplum tasarımı tepeden bir müdahale olarak değil tarihsel özün, yani "doğal" olanın açığa çıkması olarak tasavvur edilir.

Bu Osmanlı mirasına/özüne dayalı milli kimlik anlayışı ve buna dayalı dış politika hem akademik metinlerde hem de genel kamuoyunda yeni Osmanlıcılık terimi ile nitelendirilse de bu tabir yayımlacı çağrışımları sebebiyle resmi düzeyde açıkça sahiplenilmemektedir (Yanık, 2011: 84). Diğer yandan bu yaygın tabir Türkiye'de ülke ölçeğinde yürütülen hegemonya mücadelesiyle bağlantısı kurulmaksızın hem medyada hem de akademide yinelenmektedir. Bu durumun milli kimliğin özünü Osmanlı geçmişinde arayan bu ideolojinin bilinçli veya bilinçsiz yeniden üretimine katkıda bulunduğu söylenebilir. "Yeni Osmanlıcılığın" son dönem dış politika analizlerinde neredeyse bir "bağımsız değişken" statüsüne yükselmesi (örnek Çandar, 2009; Oğuzlu, 2007: 88) bazı hem iç hem de dış siyasi denge hesapları yüzünden resmi ağızlardan doğrudan ve aleni bir şekilde ifade edilemeyen Osmanlı vurgusunun ideolojiler alanına akademi veya medya yoluyla gayri-resmi yollardan taşınması anlamına gelmektedir biraz da.

Milletler Hiyerarşisi, Milli Çıkar ve Dış Politika

Osmanlı'nın ortak ve doğal mirası Türkiye'deki toplumu sadece bir milli kimlik altında bütünleştirmekle kalmaz aynı zamanda ona dünyadaki milletler karşısında görece bir değer biçer. Bütün milletler dünya tarihinin şekillenmesinde etkisi olan medeniyetlerle ilişkili bir şekilde tanımlanırlar. "Medeniyet" bazı milletlerin miras alabildiği ve onların bugünkü dünyadaki potansiyel gücünü büyük ölçüde belirleyen bir değerdir. Bu haliyle aslında medeniyet bugünün uluslararası ilişkilerindeki potansiyel güç dağılımını ve bu dağılımda Türkiye'nin konumunu tespit etmek üzere araçsallaştırılan bir kategoriye dönüşür. Burada "özne" ve asıl analiz birimi halen milletlerdir; medeniyet ise milletlerin karakterini belirleyen bir parametre. Bu noktada bu medeniyet mirasından nasiplenme oranında milletler örtük bir hiyerarşi içerisinde konumlandırılır.

Davutoğlu'na göre "tarihi akışı belirleme konusunda iddialı ve etken toplumlar" ile "tarihi akış tarafından belirlenen iddiasız ve edilgen" toplumlar arasında bir ayrım vardır. Birinciler bir güç potansiyeline dönüşecek "tarihi tecrübenin sunduğu verilere" sahiptir; ama bu potansiyelin harekete geçirilmesi bunun idrakini ve buna yönelik iradeyi gerektirir. Bu tarihsel tecrübe her millete nasip olamayacağına göre milletler arasında bugünkü yapay güç dağılımı tarafından tam olarak yansıtılmayan tarihsel, doğal ve özsel bir hiyerarşinin söz konusu olduğu bu mantık içerisinden kolayca çıkarsanabilir (s.60). Bu mantık daha da ilerletilirse dünyada son 50 yılda bağımsızlığına kavuşmuş ve imparatorluk geçmişi olmayan diğer tüm uluslar dünya sahnesinde Türkiye karşısında doğal olarak aşağı bir konuma yerleşecektir. Örneğin Türkiye'nin İsrail'e olan üstünlüğü berikinin işgalciliğinin ve Ortadoğu'da işlediği insanlık suçlarının varlığında bir moral üstünlük değildir; birinin bölgeyi beş yüz yıl elinde tutan tarihsel birikime sahipken diğerinin sadece elli yıllık geçmişe sahip olmasından gelen bir üstünlüktür (s. 58). Keza aynı mantıkla Davutoğlu, Türkiye'nin Yunanistan ve Suriye ile yaşadığı gerginlikleri "ağır sıklet güreşçisinin hafif sıkletlerle idman yapmasına" benzetmektedir (s. 123).

Diğer yandan, daha önce de söylediğimiz gibi Davutoğlu'na göre, cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli sebeplerden ötürü milletin özüne uygun doğal stratejik zihniyet bir türlü hayata geçiremediğinden Türkiye'nin dünya siyasetindeki mevcut konumu ile doğal konumu arasında sürekli bir açığı, dengesizlik veya çelişki olagelmıştır. Milliyetçi ideolojinin temel söylemsel bileşenlerinden birisi olan "milli çıkar" nosyonu da işte tam bu çelişkinin giderilmesi hedefi üzerine bina edilir: Hedef bir zamanlar "dünya ana kıtasının ana kavşak noktalarını da içinde barındıran, özgün ve uzun ömürlü siyasi düzen kuran medeniyetin merkezi" (s.81) konumundaki Türkiye'yi doğal hiyerarşideki yerine taşımak yani onu

“sınırları müdafaa dürtüsünün” yarattığı edilgenlikten çıkararak bölgesel etkinliğini “küresel etkinliğe” dönüştürmektir (s. 116).

Bunun tam olarak neye karşılık geldiği Davutoğlu’nun ve aynı zamanda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın özellikle Arap İsyancıları sonrası dönemdeki açıklamalarında daha aleni bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu açıklamalarda Türkiye’nin Ortadoğu’daki konumunu nitelendirmek için kullanılan ve ülkenin Ortadoğu’da etkili küresel aktörlerden biri olduğunu/olması gerektiğini ima eden “merkez ülke” nosyonu Türkiye ile çevre ülkeler arasında hiyerarşik bir ilişkinin tasavvur edildiğine, bir üstünlük duygusunun varlığına delalet eder (Walker 2009: 499; Alessandri, 2010: 3). Merkez ülke olma iddiası medeniyetler söylemini “evrenselci” içeriğinden arındırarak İslami muhafazakâr milliyetçi ideolojinin içerisindeki “güçlü millet” kurgusunun bir parçası haline getirir (Duran, 2003: 93). Zira Türkiye artık sadece medeniyetler arası bir köprü vazifesi gören “edilgen” bir ülke değil devraldığı medeniyetin sağladığı potansiyel güçle büyük milletler arasında İslam medeniyetinin doğal lideri olma konumuna erişmiş “aktif” bir ülke olmaktadır ya da olmalıdır (Aras ve Görener, 2010: 81; Kalın, 2009: 87).³ Ahmet Davutoğlu’nun 2013 Şubat’ında partisinin Bursa’daki eğitim programında söylediği şu sözler aslında *Stratejik Derinlik*’te Türk milletinin milletler hiyerarşisindeki konumunu, üstünlük hissiyatını açıkça ifade etmektedir:

Diğer devletler bize 'dış politikada maceraya atılmayın, aktif bir politika izlemeyin' diyorlar. Biz de diyoruz ki Türkiye, hep özne olur, hiç bir zaman nesneleştirilemez. Biz tarihin yazımında hep özne olduk, bu milleti kimse nesne haline getiremez. Şu anda Ortadoğu’da herhangi bir meseleye, hele hele Filistin, Türkiye olmadan karşı çıkabilir mi? Biz tarihimizin hakkını vermek durumundayız. Bu millet tarihte her zaman özneydi özne olmaya devam edecek (İhlas Haber Ajansı, 3 Mart 2013)

İşte tam da burası Davutoğlu ve AKP’nin diğer isimleri tarafından dile getirilen dış politika söylemi ile ülke içindeki hegemonya projesinin birleştiği noktaya bizi götürür: Bugün gerek AKP’nin siyasi kadroları gerekse de bu partinin çizgisine yakın duran yayın organları bu partiyi Türkiye’nin tarihsel mirasının bugünkü siyasi arenadaki tek temsilcisi ve gelecekte Türkiye’nin bu mirasa yaslanarak yapacağı atılımın öncü gücü olarak tasvir etmektedirler. Bu noktada, bu söyleme göre, Türkiye’nin miras aldığı medeniyetin potansiyel gücünün bilincine ve Davutoğlu’nun deyişiyle bu potansiyel gücü “kinetiğe” dönüştürme iradesine sahip Türkiye’deki tek aktör olarak AKP ile bir bütün olarak Türkiye’nin kaderi artık bütünleşmiştir (Duran, 2003 94). Son dönemlerde yine Davutoğlu’nun yaptığı açıklamalarda da ortaya çıktığı gibi milletin uzun tarihsel serüveni içerisinde bir sapmayı, bir “parantezi” temsil

etmekte olan son yüz yıldan, yani “eski” rejimden (ya da bu mantığa göre Kemalizmin belirlenimindeki bir siyasetten) yeni Türkiye’ye geçişin öncüsü olarak AKP iktidarı ile Türkiye’nin büyük millet olma ülküsü bir ve aynı şey haline gelmiştir.

Bu noktada kimi akademik metinlerde, siyasi analizlerde ve araştırma raporlarında Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* kitabındaki çerçeveyi besleyecek şekilde kullanılan (örnek için bkz. Aras ve Görener, 2010: 83) “bölgesel lider”, bölgesel koruyucu”, “model ülke”, “örnek ülke”, “ritmik diplomasi”, “yumuşak güç”, “düzen kurucu aktör”, “aksiyoner dış politika”, “akil ülke” gibi kavramlar – ki bu ve buna akraba sözcüklerden oluşan bir sözlük akademik bir makale şeklinde yayımlanmıştır (Yeşiltaş ve Balcı, 2011)- birer akademik terim veya tespit olmanın ötesine geçerek AKP ile özdeşleştirildikleri oranda içteki hegemonya ve iktidar projesinin birer ideolojik enstrümanı haline gelirler. Devlet aklının ve millet çıkarlarının realize edildiği bir alan olarak sunulan, daha önce de söylenildiği gibi devlet adına hareket edilen ve konuşulan dış politikada böylesine ideoloji yüklü söylemsel kalıpların kullanılması aynı zamanda İslami muhafazakâr milliyetçiliğin bir resmi ideoloji konumuna yükseliş süreci içerisinde olduğunu, dış politikanın içerideki iktidar/hegemonya mücadelesiyle bütünleşmekte olduğunu ifade eder.

Sonuç

Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* isimli kitabı bir dış politika anlayışı ortaya koymanın ötesinde AKP’nin İslami muhafazakâr milliyetçi ideolojisinin mantıksal örgüsü, dayanak noktaları ve bu milliyetçilik temelinde izlenecek siyasetin olası yönelimleri hakkında önemli ipuçları veren doktriner bir metin olma özelliği taşımaktadır. Gerek bu kitabın tezlerinden yola çıkan veya bu tezleri geliştiren akademik yayınların ve araştırma raporlarının varlığı gerekse de siyasi iktidarın kitaptaki anlayışla uyumlu bir iç ve dış politika söylemini sürekli yeniden üretmesi kitabın İslami muhafazakâr milliyetçiliğin bugünkü kodlarının çözülmesi noktasındaki önemini korumasını mümkün kılmıştır. *Stratejik Derinlik* temelinde yapılan bu milliyetçilik okuması bugün AKP iktidarında, yoğunluğu siyasi mücadelelerin seyrine ve dengesine göre değişen milliyetçi retorikinin nasıl bir dünya algılamasının ve toplum tahayyülünün içinden çıktığını kavramamız açısından önemlidir. Bir ideoloji olarak milliyetçiliğin bir toplumsal hegemonya projesinin bir parçası olduğunu düşündüğümüzde İslami muhafazakâr milliyetçiliğin nasıl bir tarihsel anlama sahip olduğu bu ideolojinin bugün Türkiye’de yürümekte olan hegemonya mücadelesi ile ilişkisi kurularak tam olarak anlaşılabilir. Bundan sonraki çalışmalar bu bağlantıyı tesis etmek suretiyle İslami

muhafazakâr milliyetçiliğe dair daha bütüncül bir anlayışın geliştirilmesine katkıda bulunabilirler.

SON NOTLAR

* Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara.

¹ AKP'nin milliyetçilik anlayışı ve bu anlayışın Türkiye sağının geleneksel unsurlarıyla ilişkisi daha önce *Praksis* dergisinin 28. Sayısında yayımlanan "İslami Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası" başlıklı makalede geniş bir şekilde ele alınmıştır. AKP'nin milliyetçiliğinin dış politika alanındaki kaynakları ve dayanakları üzerine odaklanacak bu makalede o yüzden AKP'nin Türkiye saği içerisindeki konumuna ayrıntılı bir şekilde girilmeyecektir.

² Davutoğlu'nun ve onun kitabı *Stratejik Derinlik'in* AKP dış politikası için oynadığı merkezi rolü vurgulayan bunun dışında daha pek çok çalışma söz konusudur. Bu çalışmaların bir kısmı Davutoğlu'nun başlı başına Türk dış politikasının asıl mimarı olduğuna vurgu yaparak bu dış politika anlayışının AKP'nin bir bütün olarak yürütmekte olduğu hegemonya mücadelesi ile olan bağlantısını göstermenin imkansızlaşacağı aşırı iradeci bir açıklama tarzına yönelmektedirler. Bu makalede ise resmi dış politika söyleminin ve pratiğinin oluşturulmasında Davutoğlu'nun etkisi teslim edilmekle birlikte kitabı *Stratejik Derinlik*, Davutoğlu'nu da bir kişi olarak aşan İslami muhafazakar milliyetçi projenin bir doktrin biçimini aldığı alanlardan biri olarak görülmektedir.

³ Böyle bir milli çıkar formülasyonu temelinde AKP döneminde izlenen kimi dış politika açıklamalarının konjonktürel aşan anlamlarını, bunların genel bir dış politika vizyonu ve milliyetçilik anlayışı içerisinde nereye oturduğunu kavramamız kolaylaşır. Örneğin Davutoğlu'nun dışişleri bakanlığının ilk yıllarında bir dış politika stratejisi olarak ortaya konulan "komşularla sıfır sorun" politikası kendinden menkul bir barış ideali tarafından değil bölgesel ve küresel bir güç olmanın, yani milli çıkarı gerçekleştirmenin bir gereği olarak benimsenmiştir. Zira Davutoğlu'nun söylediğine bakıldığında "yakın sınır komşuları ile sürekli bunalımlar yaşayan bir ülkenin bu sınırları aşan bölgesel ve küresel politikalar üretebilmesi imkansızdır" (s. 144). Bahsedilen sıfır sorun politikasının özellikle Suriye gündeminde akamete uğrayarak daha agresif bir stratejiye evrilmesi özellikle Ortadoğu'da böyle bir "milli çıkar" tanımlaması üzerinden hareket etmenin yaratabileceği savrulmalara, ve İslami muhafazakar milliyetçi dış politikanın bölgedeki emperyal güçlerin projelerinin belirlediği sınırlar içerisinde ancak kendisine alan açabileceğine işaret etmektedir. Suriye gündemi üzerinden yapılabilecek böyle bir çözümlemenin derinleştirilmesi ise bu makalenin kapsamını aşmakla birlikte, bu yazıda sunulan değerlendirme böyle bir analizin başlangıç noktasını oluşturabilir.

KAYNAKÇA

AÇIKEL, F. (2012) "Muhafazakar Sosyal Mühendisliğin Yükselişi: Yeni Türkiye'nin Eski Siyaseti", *Birikim*, 276, ss. 14-20.

AKTAY, Y. (2010), "Politics at Home, Politics in the World: The Return of the Political in Turkish Foreign Policy", *Mediterranean Quarterly*, 21(1), ss. 61-75.

ALLESSANDRI, E. (2010), "The New Turkish Foreign Policy and the Future of Turkey-EU Relations", Paper Prepared for Istituto, Affari Internazionali, February, ss. 2-18.

ALPKAYA, G. (2002) "Türk Dış Politikası'nda Milliyetçilik", Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Cilt 4), İstanbul: İletişim.

ARAS, B. ve GÖRENER, A. (2010), "National Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases of the Justice and Development Party's Foreign Policy Activism in the Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 73-92.

BİLGİN, P. (2009) "Securing Turkey through Western-Oriented Foreign Policy", *New Perspectives on Turkey*, 40, ss. 105-125.

-
- BORA, T. (1998), *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık*, İstanbul: Birikim.
- BOZDAĞLIOĞLU, Y. (2005) *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*, London: Routledge.
- CAMPBELL, D. (1992), *Writing Security: United States Foreign Policy and Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- CRISS, N.B (2010), "Parameters of Turkish Foreign Policy Under the AKP Governments", UNISCI Discussion Papers, No: 23.
- ÇANDAR, C. (2009), "Turkey's Soft Power Strategy: A New Vision for a Multi-polar World", SETA Policy Brief, 38, ss. 3-11.
- DANFORTH, N. (2010), "Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP", *Turkish Political Quarterly*, Fall 2008, ss. 83-95.
- DAVUTOĞLU, A. (2001), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.
- DIJKINK, G. (1996), *National Identity and Geopolitical Visions: Maps of Pride and Pain*, London and New York: Routledge.
- DURAN, B. (2013), "Understanding the AK Party's Identity Politics: A Civilizational Discourse and Its Limitations", *Insight Turkey*, 15 (1), ss. 91-109.
- FOTIU, E. ve TRIANTAPHYLLOU, D. (2010), "Assessing Turkey's 'Soft Power' Role: Rhetoric versus Practice", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 45 (1), ss. 99-113.
- GUIBERNAU, M. (1996), *Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*, Cambridge: Polity Press.
- KALIN, İ. (2009), "Debating Turkey in the Middle East: The Dawn of a New Geopolitical Imagination", *Insight Turkey*, 11(1), ss. 83-96.
- KİRİŞÇİ, K. (2009), "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, 40, ss. 29-57.
- MERAL, Z. (2010), "Decoding Turkish Foreign Policy Hyperactivity", *The Washington Quarterly*, 33 (4), ss. 75-86.
- MURINSON, A. (2007), "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, 42 (6), ss. 945-964.
- NYE, J. (1999) "Redefining the National Interest", *Foreign Affairs*, July- August, ss. 22-36.
- OĞUZLU, T. (2007), "Soft Power in Turkish Foreign Policy", *Australian Journal of International Affairs*, 61 (1), ss. 81-97
- POULTON, H. (1999), "The Struggle for Hegemony in Turkey: Turkish Nationalism as a Contemporary Force", *Journal of Southeastern Europe and Balkans*, 1(1), ss. 15-31.
- SARAÇOĞLU, C. (2011), "İslami Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası", *Praksis*, 26, ss. 31-54.
- ŞEN, M (2010) "Transformation of Turkish Islamism and the Rise of Justice and Development Party", *Turkish Studies*, 11(1), ss. 59-84.

TASPINAR, O. (2012), "Turkey's Strategic Vision and Syria", *The Washington Quarterly*, 35:3, 127-140.

WALKER, J. W. (2009), "Turkey's Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey Through Its Ottoman Past", *Perspectives on Global Development and Technology*, 8, ss. 494-508.

WIMMER, A. ve SCHILLER, N.G. (2002) "Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and the Social Sciences", *Global Networks*, 2(4), ss. 301-334.

YALVAÇ, F. (2012) "Strategic Depth or Hegemonic Depth: A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System", *International Relations*, 26 (2), ss. 165-180.

YANIK, L. (2011), "Constructing Turkish "Exceptionalism": Discourses of Liminality and Hybridity in Post-Cold war Turkish Foreign Policy", *Political Geography*, 30, ss. 80-89.

YAVUZ, H. (1998), "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism", *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 7(12), ss. 19-41.

YEŞİLTAŞ, M. ve BALCI, A. (2011), "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita", *Bilgi*, 23, ss. 9-34.